

'Kroniek'

Mededelingen
Oudheidkundige Kring
Voorst

30e jaargang nr. 3
2007

Oudheidkundige Kring Voorst
(opgericht 18 december 1975)

Dagelijks bestuur

Voorzitter:

E. van de Zedde, Koningin Wilhelminaweg 15, 7391 ER Twello, tel. (0571) 27 29 43

Secretaris:

M.H. Roos-Roelofsen, Rijksstraatweg 20, 7383 AR Voorst, tel. (0575) 50 20 99

Penningmeester/ledenadministratie:

J. Muller, Rijksstraatweg 136, 7391 MG Twello, tel. (0571) 27 47 68

Leden:

R. Egberts, Meermuidenseweg 23, 7391 TE Twello, tel. (0571) 27 44 49

J. Groenenberg, Hietweideweg 30, 7391 XX Twello, tel. (0571) 27 60 37

G.B.J. Reinders, Wijkseweg 32a, 7396 BD Terwolde, tel. (0571) 27 43 32

W.A. Hartmans-Gotink, Blankematerweg 2, 7397 NT Nijbroek, tel. (0570) 56 17 37

Ereleden: Mr. J.H. Hermsen, H.J. ten Hove, J. Lubberts en L. Sevenster.

De contributie bedraagt € 14,= per persoon. Voor gehuwden of samenwonenden op hetzelfde post-adres € 16,50. Gironummer 16 64 122. Rabobank, rekeningnummer 36.28.09.267.

Voor het aan- en afmelden van het lidmaatschap en het doorgeven van adreswijzigingen kunt u contact opnemen met de penningmeester (zie boven).

Kroniek

Kroniek is het mededelingenblad van de Oudheidkundige Kring Voorst en verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan de leden van de Oudheidkundige Kring Voorst en is in beperkte aantallen à € 3,00 te koop bij het VVV-kantoor in Twello en boekhandel Oonk in Twello. Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de redactie en de auteurs.

Redactie-adres: H. Kleinjan, Langestraat 51, 7419 AR Deventer, tel. (0570) 641 648, e-mail: "kroniek@email.com".

Werkruimte Oudheidkundige Kring Voorst

Stationsstraat 59a

7391 EJ Twello

tel. (0571) 27 70 90

Geopend op dinsdag en woensdag van 9.00 tot 16.00 uur en iedere derde donderdag van de maand van 19.00 tot 21.00 uur en op afspraak.

ISSN 1384-8682

Kroniek

Oktober 2007, 30e jaargang nr. 3

Inhoud

	Blz.
Activiteitenkalender	2
Van de redactie	2
Van de bestuurstafel	B. van de Zedde 3
Vacatureadvertentie	4
"De Lelie" had een elektrische maalderij	B. ten Bosch 5
Nieuwe aanwinsten	J. Lubberts 8
Bloemenkwekers in Voorst rond 1938	R. van Maanen 9
Blij met een paar kilo tarwe	B. ten Bosch 12
Oogst in het jaar van Tsjernobyl	J. Roosenschoon 13
De Steenkamer, een dorp van kwekers	P. Groters 15
Oproep: afbeeldingen van het oude gemeentehuis	18
Vitalis Biologische Zaden: een andere kijk op zaad	G. Groenewold 19
Archeologie in Voorst	G. Groenewold 23
Groot Soeren, boerderij met bijna 1200 jaar historie	G. Groenewold 25
Waar bevindt zich nog archeologisch materiaal in Voorster grond?	G. Vrieling 28
Uit de bladen	J. Roosenschoon 29
De boerknuppel	J. Lubberts 31

Foto omslag:

Groentetelers van de Steenkamer brengen hun waar naar de markt (zie het artikel 'De Steenkamer, een dorp van kwekers').

Tenzij anders vermeld komen alle foto's in deze Kroniek uit de collectie van de O.K.V.

***De Kroniek verschijnt vier keer per jaar:
in de maanden maart, juni, september en december.
Uiterste inleverdatum kopij voor de volgende Kroniek:
1 november 2007***

Activiteitenkalender

Donderdag 15 november 2007

Lezing over het Nedersaksisch (Oost-Veluwe) door dhr. Hofstede.

Plaats: Dorpshuis De Pompe, Dorpsstraat 41, Wilp.

Aanvang: 20.00 uur. Zaal open 19.30 uur.

De heer Hofstede zal een en ander vertellen over de geschiedenis en de verspreiding van het dialect en hij zal een aantal verhalen in het dialect vertellen.

Op de avond van OKV-lezingen (meestal donderdagavond) is de werkruimte aan de Stationsstraat gesloten.

Van de redactie

Zoals in de vorige Kroniek al stond aangegeven, hebben we voor deze najaarsuitgave gekozen voor het thema 'oogst'. Het landbouwleven staat deze weken in het teken van oogsten, en als redactie hebben we geprobeerd de Kroniek te vullen met artikelen over dit onderwerp. In deze Kroniek komen verschillende aspecten van oogsten aan bod: het malen van graan, de tuinbouw in Steenkamer, de bloemenkwekerij in Voorst, maar ook een voorbeeld van recente geschiedenis: de oogst in het jaar van de kernreactor-ramp in Tsjernobyl.

Verder in deze Kroniek een voorbeeld van hoe 'toevallig' verschillende zaken kunnen samenkomen. Vanaf pagina 19 leest u drie artikelen die op de een of andere manier met elkaar te maken hebben. Het eerste verhaal gaat over Vitalis, dat op een bijzondere omgaaft met historische varianten van zaad. Dit bedrijf is gevestigd aan de Hengevelderweg in Voorst. Aan diezelfde weg heeft in verband met woningbouwplannen

een archeologisch onderzoek plaats gevonden, met een bijzonder resultaat (lees het artikel op pag. 23-24). Ook aan de Hengevelderweg staat boerderij 'Groot Soeren'. De heer D. Otten, die al jaren bezig is met het onderzoek naar veld- en boerderijnamen, kwam naar aanleiding van archiefonderzoek tot een bijzondere conclusie over deze boerderij (leest u het artikel op pag. 25-28).

Door verschillende omstandigheden verschijnt deze Kroniek niet in september, maar in oktober. Dat betekent dat de tijd tot aan de kopijdatum voor het laatste nummer van dit jaar erg kort is. Wie (eventueel ook na 1 november) nog kopij heeft of anderszins een bijdrage kan leveren, kan zich melden bij één van de redactie- of bestuursleden.

Tot slot wijzen we graag even op de oproep voor nieuwe (hoofd-/eind-)redactieleden op pagina 4. Heeft u belangstelling (of eerst vragen), laat het ons weten.

Van de bestuurstafel

door B. van de Zedde

zorg en willen daarin investeren.

In deze verslagperiode zijn wij als bestuur weer met verschillende feiten geconfronteerd.

De voortgang van ons boek 'Old Twello Aovernieuw', problemen met de ledenincasso die nu echt worden opgelost, start onderzoek naar een verhuizing, inventarisatie van de aanwezige materialen in de verschillende opslagplaatsen, advertenties in onze Kroniek, wijzigingen in de redactie van de Kroniek en het bestuur. Voldoende stof om in een aantal vergaderingen na te denken over oplossingen en aanpassingen.

Het boek 'Old Twello Aovernieuw' heeft enige vertraging opgelopen door persoonlijke omstandigheden bij de samenstellers van het boek.

Inmiddels is de voortgang zodanig, dat het boek eind oktober/ begin november gaat verschijnen. De drukker kan aan de slag. Een goed moment zo vlak voor de feestelijke maand december.

Onze ledenincasso contributie 2007 is dit jaar niet zonder de nodige problemen verlopen. Het door ons al jaren gebruikte systeem lijkt aan een herweging toe. De beoordeling en uitvoering is in handen van de penningmeester samen met de bank. Het blijkt dat onze wijze van registreren en de gevolgde methode bij de bank de nodige aanpassing vergt. De penningmeester heeft aangegeven externe ondersteuning te zoeken. Vanuit de vergadering is aangegeven dat dit met kosten gepaard zal gaan. Wij gaan voor kwaliteit en minder

Het bestuur heeft kennis genomen van het feit, dat vanuit de gemeente is aangegeven dat het pand *H.W. Iordensweg 59* in Twello behouden blijft. Met deze ontwikkeling kunnen we gelukkig zijn. Daar is onzerzijds al lang op aangedrongen, maar of ook de OKV hier gebruik van kan maken is nog lang niet zeker. Het vergt intensief onderzoek naar de benodigde ruimte voor educatie en opslag. Waarbij externe kennis zal worden ingeschakeld. Ook dient hierin meegewogen te worden de samenwerking met het gemeentelijk archief.

In een van de vergaderingen heeft de huidige eindredacteur, Harry Kleinjan, van onze Kroniek aangegeven te stoppen met zijn redactiewerk. Een ontwikkeling die direct voor de nodige hoofdbreken zorgt. Binnen ons ledenbestand zal in eerste instantie gezocht worden naar de opvolging. Mogelijk vinden wij een creatieve geest. Ook is het goed om de redactie verder uit te breiden met één of twee leden. Het maakt het werk lichter voor de zittende leden.

Binnen het bestuur heeft Gerrit Reinders aangegeven zijn positie ter beschikking te stellen wegens verhuizing naar Drente. Gerrit neemt in de volgende ledenvergadering afscheid van de OKV. Hij is de drijvende kracht achter de vele foto's die de OKV in haar archieven heeft over recente panden die zijn afgebroken, nieuwbouw en

verbouw. Ook voor deze functie zal het bestuur op zoek gaan naar iemand die de mogelijkheid heeft om binnen de grenzen van de gemeente Voorst de panden te ver-eeuwigen voor het nageslacht en ons archief.

Bestuursleden hebben weer verschillende

bijeenkomsten bezocht in de regio. Ook is positief gereageerd op het in bruik-leen verkrijgen van de muursteen van het *Alliantiewapen Ten Grotenhuis van Boekelo*, die is verwijderd bij de afbraak van de autotechnische school uit Apeldoorn. Deze wapensteen zal een plaats krijgen in Het Grotenhuis in Twello.

Het bestuur zoekt:

Hoofd-/Eindredacteur voor ons ledenblad De Kroniek

Onze voorkeur gaat uit naar een m/v die ervaring heeft met het samenstellen van een (leden)blad.

Ook de m/v met een creatieve geest en weinig ervaring met het samenstellen van een (leden)blad kunnen reageren. De huidige redacteur wil graag zijn kennis overdragen.

De Kroniek verschijnt vier maal per jaar.

Redactieleden voor de Kroniek

Wij zoeken schrijftalent met affiniteit voor historische onderwerpen. De redactie komt een of tweemaal per kwartaal bij elkaar om de onderwerpen vast te stellen. Hierna zorg jij zelf voor de verdere invulling, eventueel met behulp van andere vrijwilligers binnen de vereniging.

Bestuurslid met foto- en/of filmkennis

De OKV is in het bezit van eigen apparatuur.

Wij vragen een betrokken bestuurslid die niet alleen in het veld is te vinden voor de nodige foto's, maar ook een bijdrage gaat leveren aan de maandelijkse bestuursvergaderingen.

“De Lelie” had een elektrische maalderij

door B. ten Bosch

dag het gedreun van de maalstenen te horen was.

Gebroeders Willemsen

De zaak werd gerund door de gebroeders Willemsen. Evert ontfermde zich over de winkel en Willem zat op kantoor en bemoeide zich hoofdzakelijk met de achterkant van de zaak, waaronder de maalderij. Willem droeg altijd een grijze stofjas, die bijna op de grond hing. Af en toe kwam hij in de winkel om een handje vol koffiebonen te halen waar hij op kauwde. En je kon hem dan ook voortdurend horen (“tp-tp-tp”)

In Terwolde werd het graan niet alleen door de molen van Dieperink gemalen. Ook “De Lelie” in het centrum van het dorp had een maalderij. In 1946, toen ik van de lagere school kwam, heb ik daar een half jaar in de winkel gewerkt. Bij “De Lelie” was van alles te koop. Het was in de eerste plaats een kruidenierswinkel, maar verder waren er ook kolen, kunstmest, koedekken, koe-touwen, tuingereedschappen, drogisterij-artikelen, sterke drank etc. te koop. Aan de achterkant van de zaak was de maalderij, waar de boeren hun graan konden brengen. Ik werkte in de winkel waar de hele

“De Lelie” in 1949. De gebruikelijke goederen staan weer buiten. Rechts één van de twee lindebomen die voor de winkel stonden.

het koffiedik uitspugen. Hij werd dan ook wel 'de koffiebōne' genoemd. Als het goed weer was, werd 's morgens eerst een hele partij goederen buiten gezet, zoals appelplukmanden, gewone manden, koedekken, koetouwen en nog meer van dat spul. Voor de winkel stonden twee lindebomen en daar stond meestal de transportfiets tegenaan. Daar werd dan ook van alles opgelegd en gehangen. Als Willem dan even naar het postkantoor moest, dat toen nog werd beheerd door de heer Kluin aan de Dorpsstraat, dan pakte hij de transportfiets en fietste met koedekken en al naar het postkantoor.

In die tijd werkte er behoorlijk wat personeel bij "De Lelie". In de winkel was dat Evert, Wou (de zoon van Willem), Kobus Mulder, die de boodschappen met paard en wagen weg bracht, Bernhard Bokking, die de winkelboekjes ophaalde bij de klanten en ik. In de maalderij werkten voor zover ik mij kan herinneren Jan Boom en Tonnie Kers. Verder werkten er in de "huishouding" van Evert, die in de zaak woonde, Diena Wagenaar en Katrien Kluin. Aan de achterzijde van de zaak naast de zaal van het vroegere café was nog een klein kantoor. Daar zat de heer Klinkenberg administratie te doen. Diena en Jan Boom zijn later getrouwd met elkaar. Ik denk dat ze elkaar bij "De Lelie" gevonden hebben.

De winkel

Op zaterdag was het altijd het drukst in de winkel. De klanten stonden netjes op hun beurt te wachten. Alles werd achter de toonbank klaargemaakt. De supermarkt bestond nog niet. Veel producten moesten afgewogen worden, zoals suiker, zout, peul-

vruchten en dergelijke. Die zaken bevonden zich in een hele rij houten bakken achter de toonbank. Voor de wachtenden stond er één stalen stoel in de winkel met op de rugleuning de reclame: "Koffie HAG spaart uw hart". Op zaterdagmiddag, als het druk was in de winkel, kwam ook altijd mevrouw Servatius van de "Matanze". Als zij binnenkwam liep ze altijd meteen door naar de toonbank en zei: "Ik mag wel even voor gaan, hè". Iets wat in deze tijd ondenkbaar is.

Op dinsdagmiddag zat ik altijd bij Willem thuis aan de Kolkweg in de voorkamer met de stijfelpot bonnen te plakken. Alles was nog op de bon (vlees was b.v. in 1950 nog op de bon). En er was nog lang niet van alles te krijgen.

Een groot aantal mensen haalde bij "De Lelie" grote jute zakken met sperziebonen. Deze werden dan thuis gerafeld en schoon weer teruggebracht, natuurlijk tegen vergoeding. Deze bonen waren voor de conservenindustrie. Die slabonnen hadden toen nog aan beide kanten taaie rafels. Die spullen werden gebracht en gehaald bij "De Lelie" door de industrie.

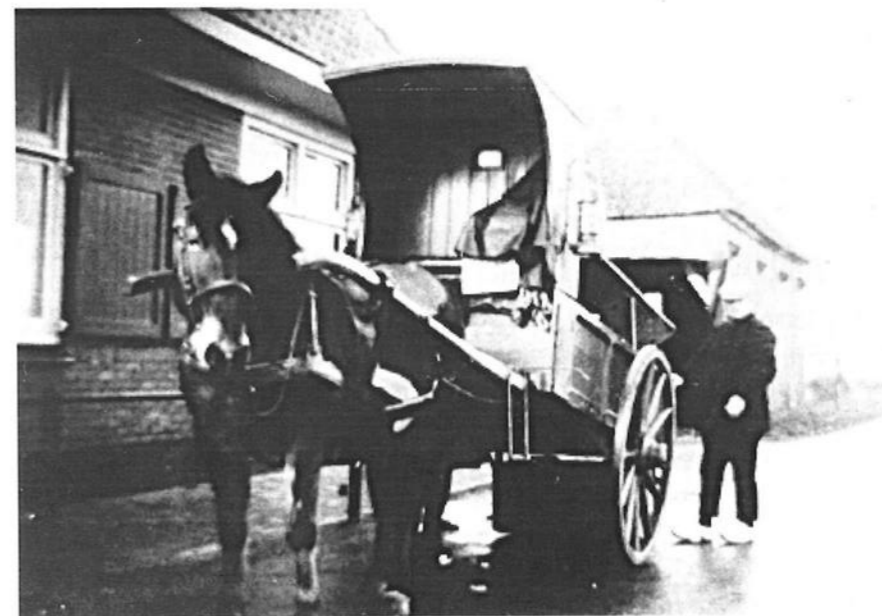
Boodschappen bezorgen

Zoals gezegd haalde Bernhard de boekjes op bij de klanten. De boodschappen werden de volgende dag klaargemaakt, in de wagen gepakt en de dag daarop door Mulder met paard en wagen weggebracht. Ik ging dan mee met de transportfiets met de grote mand voorop en het "loopmandje" dat er aan de zijkant aan hing. Ik bezorgde de boodschappen bij de klanten die een eind van de weg af woonden, zodat Mulder op

de harde weg kon blijven. Dat was 's morgens eerst een hele ceremonie. Mulder of ik haalde het paard van stal en dan werd de wagen, die reeds buiten stond ingespannen. Met een doek moest dan eerst het tuig van het paard stofvrij gemaakt worden. Dan moest ik met een pot met zwarte parafinelak met daarin een bokkepoot (kwast), de hoeven van het paard zwart maken. Dan moest, als het volgens Evert nodig was, nog even met de roskam over het paard. En dan stond de zaak gereed voor vertrek. Maar niet voordat ik gecontroleerd was. Ik moest mijn handen laten zien, of ze wel schoon waren en vooral de nagels. Ook moesten mijn schoenen goed gepoetst zijn. Als dat niet het geval was, stond er in de winkel een doos met schoensmeer en bor-

stel.

En dan konden we vertrekken. Eén van de routes was b.v. over de Middendijk in Nijbroek. Daar staan nogal wat boerderijen een eind van de weg af en die bezocht ik allemaal. Dan ging het via de "Blanke Mate" naar Welsum. En daar in Beneden Welsum gingen we dan onze boterham opeten in het café, dat tegenwoordig een eetcafé is. Daar haalde ik een emmer water beneden uit de kolk voor het paard. Mulder nam daar altijd een glaasje jenever (meestal wel twee). En ik een kogelflesje. De oudere lezers onder ons, weten misschien nog wel wat dat was. Het was een flesje limonadegazeuse waarin aan de binnenkant van de hals van het flesje een glazen knikker zat, die half boven de hals uit

Mulder met paard en wagen bij café "De Noteboom" van Willem Roeterdink. Dit was voor mijn tijd. Toen ik er werkte hadden we een wagen met vier luchtbanden.

stak. De kogel werd op zijn plaats gehouden door de druk van het koolzuurgas in de fles. Door nu die kogel met de duim in te drukken ontsnapte het koolzuurgas en zakte de kogel naar beneden, en kon je het flesje leeg schenken. Dan ging de reis verder over de Bandijk richting Terwolde.

Tussen de reizen met paard en wagen door, ging ik ook met de transportfiets op pad naar de gebieden waar de wagen niet kwam. Dan werd de mand helemaal volgepakt, ook weer volgens het boekje, en ging ik dat uitventen met een grote leren geldtas om de schouder. Dat was zwaar werk en ik had moeite om het zaakje in evenwicht te houden onder het fietsen, ik was nog maar vijftien jaar. Toen het dan ook een keer fout ging - het was bij Wentink aan de Heegsestraat - kiepte de fiets voorover, met als gevolg alle boodschappen op de grond. Een fles bleekwater liep langzaam klok-klok-klok leeg over de boodschappen. Toen had ik het wel gezien bij "De Lelie". Ik heb ontslag aangevraagd en

Nieuwe aanwinsten

1. *Landschapontwikkelingsplan "De Flierte"*. Door studenten Stoas Hogeschool, den Bosch.
2. *Stalmest en kunstmest*, door A.N.Zwiers.
3. *De provincie Gelderland, eindred. K.A. v/d Hoek en Joh. Groesbeek*.
4. *Het Gelders Landschap*, door R. Sneiders en K.Dansen.
5. *"100 Jaar Gem.Zangver. Eendracht"*, red. com.

gekregen; er was werk genoeg in die tijd.

"De Lelie" heeft moeilijke tijden gekend door de opkomst van de supermarkten. In Terwolde ging de één na de andere kruidenier dicht, maar de familie Willemsen heeft zicht altijd weten te handhaven. Totdat ook zij de overstap maakten naar de supermarkt. Na verscheiden keren veranderd te zijn van groothandel - Enkabe, Volume Markt, Extramarkt om er maar een paar te noemen - is zij tegenwoordig een moderne supermarkt met klanten uit een wijde omgeving. Van de zaak zoals zij er in 1946 uitzag, is niets meer terug te vinden. Geen maalterij meer, geen brandstoffen, geen kunstmest. En ook geen weiland meer waar rondom lege zakken hingen te drogen, die ik 's nachts naar de Scherpenhof had gebracht, omdat de mensen die daar toen buitendijks woonden last kregen van het wassende water in de IJssel. "De Lelie", mijn eerste werkgever, ik zal je nooit vergeten.

door J. Lubberts

6. *Van Slotklooster tot Kunstkluster*, door Fontijs Hogescholen Eindhoven.
7. *Supplement van het genealogisch-historische boek "Kamphorst, een Veluws - en Twents geslacht"*.
8. *Veluws Water. Tien eeuwen waterbeheer op de Veluwe*. Red.com.
9. *Stedendriehoek, regionale structuurvisie stedendriehoek 2030, visie op het bundelingsgebied*.

Bloemenkwekers in Voorst rond 1938

Inleiding

In de jaren dertig van de twintigste eeuw verkeerde de wereld in een economische crisis. Dit had vanzelfsprekend grote gevolgen voor de Nederlandse land- en tuinbouw die voor een deel steun op de export. Exportbelemmerende maatregelen door buitenlandse overheden, overproductie en achterblijvende afzet in eigen land dwongen de Nederlandse rijksoverheid tot ingrijpen. Het gevolg was een ingrijpende crisiswetgeving waarbij bedrijfstakken als de bloembollensector gesaneerd werden. Door het afgeven van teeltvergunningen werd de productie verkleind. Het gevolg was wel dat met name de kleine boeren en tuinders financieel dermate achteruitgingen dat het water hen aan de lippen kwam te staan. Dit werd uiteindelijk door de regering erkend en vanaf eind jaren dertig konden kleine boeren en later ook de kleine tuinders op geldelijke steun rekenen. Bij toeval zijn voor een deel van de gemeenten de aanvragen om steun bewaard gebleven.

Steunverlening

Er werden bij de steunverlening drie categorieën onderscheiden. Afhankelijk van de bedrijfsinkomsten waren dit: minder dan f 4,00, tussen de f 4,00 en de f 7,00 en ten slotte boven de f 7,00. Bij het berekenen van de eventuele steun werd eerst de theoretische netto-inkomsten van het bedrijf vastgesteld. Hierbij werd per product de in gebruik zijnde oppervlakte x een vooraf vastgestelde factor vermenigvuldigd. De

door R. van Maanen

omrekeningsfactor bestond uit een bedrag per are. Aldus krijg je onder meer de volgende bedragen per één are: aardappelen 3 cent en haver 2 cent. De zo verkregen bedragen werden bij elkaar opgeteld en vormden de inkomsten. Vervolgens gingen men uit van een basisinkomen (f 9,00), aangevuld met een bedrag per inwonend gezinslid, waarbij de eerste twee gezinsleden niet meetelden en waar in 1940 een duurtetoeslag nog bovenop kwam. Van het dan verkregen bedrag werden de bedrijfsinkomsten, eventuele neveninkomsten en inkomsten niet afkomstig uit arbeid (bijvoorbeeld rente) afgetrokken. Het positieve verschil werd als steun uitgekeerd. Als de genoemde inkomsten bij de kwekers inderdaad betrekking hebben op netto inkomsten per week dan geeft dat een indicatie van hoe slecht velen het gehad moeten hebben.

Hendrik Peters

25 are groenten 2-teelt à 6ct	f 1,50
46 are groenten 1-teelt à 3 ct	f 1,38
184 ramen onverwarmd platglas voor groenteteelt à 1,5 ct	f 0,92
3 are bloemen à 10 ct	f 0,30
20 are aardappelen à 3 ct	f 0,60
12 are haver à 2 ct	f 0,24
40 are los hooiland à 2/3 x 1,5 ct	f 0,40
totaal	f 5,34

Omdat voor Voorst meer dan vijftig aanvraagformulieren bewaard is gebleven, heb ik alleen die overgenomen van tuinders die bloemen kweekten.

De groente- en bloemeteelt vond, tenzij anders aangegeven, plaats op de volle grond. Het (on)verwarmde platglas en de (on)verwarmde warenhuizen werden gebruikt voor de groenteteelt.

Hermus Johannes Beyer, H 158, inkomsten f 9,13, bedrijfssamenstelling: 118 are groenten, 275 ramen onverwarmd platglas, 4 are bloemen, 9 are rogge, 15 are haver, 34 are aardappelem en 50 are grasland.

Derk Jan van der Buns, Twello A 13, nevenberoep bloemist, inkomsten f 6,06, bedrijfssamenstelling: 38 are groenten, 60 ramen=75m² onverwarmd platglas, 2 are klein fruit, 4 are bloemen, 75m² onverwarmd teeltkas voor potplanten, 100m² onverwarmd platglas voor bloemeteelt, 130 are grasland en 50 are los hooiland (in 1937 gehuurd).

Gerrit Jan Kruitbosch (geb. 12-11-1892), Voorst D 127, groentekweker met als nevenberoep agentschap voor land- en tuinbouwzaden, inkomsten f 4,89, bedrijfssamenstelling: 70 are groenten, 60 ramen=100m² onverwarmd platglas, 22 are pit- en steenvruchten met onderteelt van groenten, 2 are bloemen, 5 are voederbieten, 5 are aardappelen en 50 are grasland.

Jan Hendrik Kruitbosch, Wilp G 146, groentekweker, inkomsten in 1939 f 7,55, bedrijfssamenstelling: 125 are groenten, 72 ramen onverwarmd platglas, 6 are pit- en steenvruchten, 18m² onverwarmd platglas voor bloemeteelt, 50 are late aardappelen en 50 are grasland voor het paard, inclu-

sief 30 are los hooiland.

Gerrit Jan Meiberg, Wilp H 119/ Warmoezenierstraat, groentekweker, inkomsten f 4,11, bedrijfssamenstelling: 51 are groenten, 162 ramen=265m² onverwarmd platglas, 3 are bloemen en 9 are aardappelen.

Hendrik Peters, Wilp H 148, inkomsten f 5,34, bedrijfssamenstelling: 71 are groenten, 184 ramen=300m² onverwarmd platglas, 3 are bloemen, 20 are aardappelen, 12 are haver en 40 are los hooiland.

Jan Peters, Wilp H 156, groentekweker, inkomsten f 6,69, bedrijfssamenstelling: 71 are groenten, 2 are bloemen, 178 ramen=280m² onverwarmd platglas voor bloemeteelt, 38 are rogge, 25 are haver, 15 are voederbieten en 30 are aardappelen. Huurde in 1937 20 are los hooiland bij.

Joh. Karel Roskam, groentekweker met nevenberoep bloemist en fruitkweker, Wilp H 35, inkomsten f 6,70, bedrijfssamenstelling: 26 are groenten, 55m² verwarmd warenhuis, 21 ramen=36m² onverwarmd platglas, 21 are pit- en steenvruchten, 7 are klein fruit (bessen en frambozen), 17 are bloemen, 79m² verwarmde teeltkas voor potplanten, 18m² verwarmd platglas voor bloemeteelt en 5 are aardappelen.

Patricus Schoneveld, Twello J 349, inkomsten f 6,82, bedrijfssamenstelling 212 are: 88 are groenten, 260 ramen=434m² onverwarmd platglas, 16 are pit- en steenvruchten, 4 are bloemen, 10 are aardappe-

len, 85 are grasland en 10 are los hooiland.

Gerrit Slijkhuis, Twello K 24, groentekweker, inkomsten f 4,89, bedrijfssamenstelling: naast de groenten, 15 are pit- en steenvruchten, 29 are bloemen, 18m² onverwarmde teeltkas voor potplanten, 70m² onverwarmd platglas voor bloemeteelt en 10 are late aardappelen.

Hendrik Jan Tenkink, Twello J 322, groentekweker, inkomsten f 6,08, bedrijfssamenstelling: 52 are groenten, 280 ramen=468m² onverwarmd platglas, 200 ramen=266m² onverwarmd warenhuis, 5 are bloemen, 5 are pit- en steenvruchten en 10 are aardappelen.

Gerrit van Veelen, Wilp H 440, groentekweker, inkomsten f 5,03, bedrijfssamenstelling: 82 are groenten, 150 ramen=251m² onverwarmd platglas, 3 are klein fruit, 2 are bloemen en 18 are aardappelen.

Gerrit van Veen, Twello K 44, groentekweker, inkomsten f 5,64, bedrijfssamenstelling: 97 are groenten, 170 ramen=284m² onverwarmd platglas, 2 are bloemen, 962m² onverwarmd platglas voor bloemeteelt, 9 are aardappelen, 7 are haver en 2 are grasland.

Herman van Veen, K 43, inkomsten f 4,69 en f 270, op jaarbasis voor het verhuren

van een huis, bedrijfssamenstelling: 44 are groeten, 68 ramen=98 m² onverwarmd warenhuis, 150 ramen=180m² onverwarmd platglas, 7 are pit- en steenvruchten, 3 are klein fruit, 24m² onverwarmd platglas voor bloemeteelt, 2 are bloemen, 4 are late aardappelen, en 20 are grasland.

Gebroeders Veldhoen, *Jacob Johannes* (geb. 21-3-1910) en *Arend Jan* (geb. 13-2-1907), Wilp H 58 en H 58a, inkomsten f 7,59, bedrijfssamenstelling: 52 are groenten, 27 ramen=34m² verwarmd en 17 ramen=20m² onverwarmd warenhuis, 333 ramen=400m² onverwarmd en 80 ramen=96m² verwarmd platglas, 10 are pit- en steenvruchten met onderteelt van groenten, 3 are klein fruit, 1,2 are onverwarmde druivenkas, 3 are bloemen, 7 are aardappelen en 75 are grasland.

Harm Gerrit Vink, Twello K 94, inkomsten f 7,71, bedrijfssamenstelling: 108 are groenten, 50m² verwarmde kas, 260 ramen=334m² onverwarmd platglas, 24m² onverwarmde druivenkas, 35 are pit- en steenvruchten, 50m² onverwarmd platglas voor bloemeteelt, 14 are aardappelen, en 52 are grasland.

Bron

Directie Landbouw 1882-1957 inv.nr. 266 (Nationaal Archief te 's-Gravenhage).

Blij met een paar kilo tarwe

Het was in het voorjaar van 1945, toen er gedorst werd bij mijn kameraad; zijn ouders hadden een boerderijtje onder aan de Bandedijk in Terwolde. Wij waren er als jongens natuurlijk bij. Ik was toen dertien jaar. De dorstmachine was van Bram Brink uit Welsum, en ik weet nog dat er met grote letters "Hannover" op stond. Waarschijnlijk was dat de plaats waar de machine gebouwd was. Bij het dorsen waren een aantal mensen nodig en de boeren hielpen el-

door B. ten Bosch

kaar dan ook. De machine werd aangedreven door een tractor (zo heette toen nog een trekker), die een meter of vijf verderop stond en met de dorstkast verbonden was door een riem. In die riem zat meestal een slag om de machine de goede kant op te laten draaien. Wij hielpen met de afvoer van het gedorstte stro, en ik weet nog dat ik later gekleurde kringen in mijn ogen zag van het stof.

Het was denk ik kort na de bevrijding, want

Duitse krijgsgevangenen op de Wilpsedijk. Rechts de man op de fiets met zijn zakje rogge (?). Op de achtergrond de Lazarus Kolken.

er vlogen steeds jachtvliegtuigen over en ik was zo bang dat ze op ons zouden schieten. Dat is gelukkig niet gebeurd. De vliegers wisten natuurlijk wel hoever Nederland bevrijd was. Maar wij waren nog gewend aan de bijna dagelijkse aanvallen van jachtbommenwerpers die telkens naar beneden doken en schoten op alles wat ze zagen rijden. Zelfs boerenwagens met paarden ervoor werden onder vuur genomen. Toen het dorsen klaar was kreeg ik een klein zakje met een paar kilo tarwe. Ik wist niet hoe gauw ik er mee naar huis moest. Mijn ouders waren er dolgelukkig mee. Mijn vader bracht het naar de molen van Dieperink om het te laten malen. En Hulsebosch, de bakker bij ons in de straat, heeft er heerlijk brood van gebakken. Heerlijk tarwebrood met echte roomboter erop. Die boter maakten we zelf. Mijn oom op

"De Holle" had twee koeien en daar haalde ik een kannetje, zogenaamde rauwe melk. Die ging in een paar flessen en werd een poosje in de zon gezet. En dan maar schudden tot er in het laatst een kluit boter in de fles dreef. Die werd er uit geschud, en dan had je echte roomboter.

Hieraan moest ik denken toen ik een foto bekeek uit ons oorlogsarchief. Op die foto een colonne Duitse militairen, die gevangen genomen zijn over de Wilpsedijk lopen, voorafgegaan door een Canadese motorrijder. Aan de lachende gezichten van de Duitsers te zien zijn ze blij dat voor hen de oorlog is afgelopen. Maar wat opvalt, is de man op de fiets. Op de bagagedrager voert hij een zakje mee, waar waarschijnlijk een beetje graan in zit, dat hij opgescharreld heeft op de Wilpse Klei.

Oogst in het jaar van Tsjernobyl

door J. Roosenschoon

Op 26 april 1986, ruim 20 jaar geleden, ontplofte één van de kernreactoren in Tsjernobyl in de Oekraïne. Het gevolg was dat een grote wolk radio-actief materiaal in de atmosfeer terecht kwam en met de wind mee naar het noorden en westen van Europa kwam. De eerste meldingen van radio-actieve neerslag kwamen uit Zweden, Rusland zelf had toen nog niets van zich laten horen. Rond 2 mei bereikte de wolk ook Nederland. De regering stelde een graasverbod in om besmetting van de melk te voorkomen. Verder mocht er geen bladgroente van de volle grond meer verkocht worden. Dat was een gevoelige klap voor

onder andere de tuinders in de Steenenkamer. De oogst van spinazie zou immers juist beginnen en dat was de enige nu te oogsten vollegrondsgroente. Bijna alle tuinders in de buurt hadden dit op het land staan. Bij vader en zoon Beyer ging het bijvoorbeeld om een halve hectare spinazie, die daarom vernietigd zou gaan worden. Hoewel de spinazie uit de kas niet radio-actief besmet was, werd besloten ook die door te draaien, omdat de consument het verschil niet ziet.

Op 7 mei informeerde het Centraal Bureau voor de Tuinbouwveilingen alle veilingen en het Kwaliteits Controle Bureau moest het

verkoopverbod scherp controleren. De veiling in Twello was die dag dicht. Voor de tuinders was er toen grote onzekerheid hoe het zou gaan met de gewassen die al wel boven de grond stonden maar nog niet geoogst konden worden.

Tien dagen later werd er meer duidelijk: ook de prijzen voor andere groenten zakten tot op het minimum. Intussen is er niet veel meer aan de hand, maar de tuinders hebben ook last van verkeerde berichtgeving. Zo vertelt de familie Polman aan de Rijksstraatweg in Teuge dat Frits Bom op de televisie angst zaait door te beweren dat de kasgroenten besproeid worden met hemelwater, dus ook allemaal gevaarlijk zijn. Moeder Polman kan zich daar enorm kwaad over maken: "Ik hoorde dat drie maanden spinazie eten gelijk staat aan één röntgenfoto, waar maken ze zich dan druk over? Maar ondertussen zitten wij met duizenden guldens schade en zakte ook de markt van de kropsla uit de kas." "De winter was lang", zegt zoon Jackie. "Dus moest er langer worden gestookt. We hebben in drie maanden voor 36.000 gulden verstookt, verder moet je de kunstmest en het arbeidsloon rekenen. De kostprijs voor een krop sla komt zo op 50 cent per stuk, maar we kregen nog geen kwartje. En dat allemaal door die massa-hysterie."

Ruim twee maanden later is de stemming onder de tuinders nog steeds ver beneden peil. Terwijl de veilingklok hun spinazie doordraait treft de verslaggever van het Deventer Dagblad hen in de kantine van de veiling Twello. "Ik heb geen zin om te zien wat ik er vandaag weer op toe moet leggen," zegt groentekweker Diks (60 jaar)

uit Twello. "Het is het hele seizoen al slecht maar sinds dat gesodemeter in Tsjernobyl is het ontiegelijk slecht."

Diks vertelt dat van de 330 kisten sla waarmee hij vorige week op de veiling kwam, er 90 verkocht zijn en de rest is doorgedraaid. Dat gaat weg als veevoer voor een paar cent per krop, terwijl de aanschafprijs al een stuiver is. Een andere tuinder vertelt een soortgelijk verhaal over bospeen, broccoli en andijvie.

Het blijkt dat de tuinders de laatste jaren nauwelijks meer in hun bedrijf investeren. Ze maken lange dagen, hebben wel goede opbrengsten, maar verdienen er niet veel mee. Veel blijft ook hangen bij de handelaren. Diks: "Ik krijg 1,45 gulden voor een kilo eerste kwaliteit witlof, 60 cent beneden de kostprijs, en de volgende dag zie je derderangs witlof voor 1,98 per pond in de supermarkt liggen". Vaak moet de vrouw een baan buitenshuis erbij nemen en terwijl op zondag het hele dorp ontspannen voorbij komt fietsen moet de tuinder werken. Dat steekt. Ook veilingmeester Brinkman kan niets anders doen dan beamen: "De ene doordraai na de andere. Tsjernobyl heeft elke tuinder hier duizenden gekost. En sindsdien is het slecht gebleven. Meer valt er niet over te zeggen."

Bronnen

Wikipedia;
Deventer Dagblad 7 mei, 17 mei en 25 juli 1986.

De Steenenkamer, een dorp van kwekers

door P. Groters

Omdat de ganse familie van de schrijver dezes geboren en getogen is op de Steenenkamer, moge het duidelijk zijn dat hij veel te vertellen heeft over dit bijzondere stukje gemeente Voorst. Dit verhaaltje handelt over een periode van ongeveer zeventig jaar terug tot heden.

Zonder allerlei boeken en geschriften te raadplegen is dit een verhaal voor de vuist weg, gebaseerd op persoonlijke kennis en ervaringen en bedoeld om de sfeer en typische leefgewoontes van bewoners van dit unieke stukje gemeente Voorst weer te geven. Een en ander doorspekt met allerlei anekdotes.

Over de naam Steenenkamer, over het ontstaan waaraan ontleend, bestaan nog steeds diverse meningen en zienswijzen. De meest voor de hand liggende zienswijze is, dat in het midden van de 16e eeuw het gebied een landgoed was met weiden en houtgewas. De bebouwing bestond uit slechts enkele houten schuren en een woonhuis, ook in hout opgetrokken met in het midden een stenen opbouw of een 'steenen camer' (1545). Hierin speelde zich het huiselijke gebeuren af. Na 1881 verschenen er steeds meer exacte gegevens over het ongeveer 16 ha grote gebied. Tot dat jaar was het gehele gebied eigendom van één familie. In september 1881 werd het landgoed publiekelijk geveild en totaal verkaveld.

Laat 19e eeuw en begin 20e eeuw begonnen zich hier allerlei families te vestigen, voornamelijk groentetelers. Dat was niet zo verwonderlijk, want nieuwkomers gin-

gen niet over een nacht ijs. Het gebied, begrensd door de IJssel, de nog steeds bestaande Twelloseweg, de Wilpse Dijk en het stroompje 'De Oude IJssel' was namelijk zeer vruchtbaar.

Aanvankelijk was het gebied slecht of helemaal niet bedijkt, hetgeen wegens de ligging ten opzichte van de rivier de IJssel beslist noodzakelijk was. Pijnlijk werd men met dit euvel geconfronteerd toen in 1926 en later nog een keer in 1928 de gehele Steenenkamer fiks onder water kwam te staan. Een watersnoodramp die zijn weerga niet kende. Iedere bewoner was plotseling alles kwijt, zijn huisraad, zijn bedrijf en dus zijn inkomen. Het Steenenkamerse volk – men sprak tot in de lengte van dagen van een apart, bijzonder volk – was voor geen kleintje vervaard. Enigszins ruw uitziende, bonkige, stoere mensen, zo van 'ruwe bolster blanke pit', doch veelal met een klein hartje. Zeer sociaal voelend maar zakelijk gezien zeer wantrouwend (ze gunden bij tijd en wijle elkaar zakelijk het licht in de ogen niet).

Wanneer de ene kweker vertelde aan zijn collega dat hij voor zijn geveilde kroppen sla zeven centen had gekregen, antwoordde de collega dat hij negen centen voor zijn kropsla had gebeurd. Een spelletje!

Een prachtige foto, genomen op de deel van een van de kwekers, de familie Gerdingh, illustreert de betrokkenheid van collega-kwekers uit Noord-Holland met de Steenekamerse noden. Omdat de ijzeren

voorraad door de watersnoodramp totaal was vernietigd, werden duizenden jonge koolplanten ter beschikking gesteld, doch alleen aan kwekers die lid waren van de zojuist opgerichte Veiling Vereniging D & O.

De watersnood van 1926 was er mede de oorzaak van, dat de gemeenschap nog hechter werd en men elkaar ging bijstaan in allerlei zaken. 'Samen sterk' was het credo en alras werd een buurtvereniging opgericht die nog steeds bestaat.

Onder aanvoering van voorzitter Willem Antoon Groters werden voor die tijd althans diverse zaken voortvarend aangepakt. Zeer belangrijke zaken werden mee door het toedoen van die buurtvereniging gerealiseerd, zoals verharding van de wegen in 1927, de naamgeving van de straten in 1929, het aanleggen van een vaste brug over de IJssel in 1938 en het realiseren van meer lichtpunten en brandputten in 1934. In 1975 zette de buurtvereniging zich met succes in voor de aansluiting op het aardgasnet.

Vastberaden, doortastend en ondanks hun

zeer drukke werkzaamheden werd er zeer veel bereikt voor de gemeenschap van Steenkamer. Een hechte gemeenschap die in de loop der jaren weinig veranderde. Zo kan men stellen dat er weinig verandering kwam in het aantal families en dus bleef dit gebied door steeds dezelfde overbekende families bevolkt, zoals bijvoorbeeld Lodeweges, Diks, Overkamp, Nalis, Gerdingh, Groters, Evers, Peters, Van der Wal, Klein Velderman, Beltman, Grooters, Kraa, Steenbruggen, Kraayenzank, Meiberg, Waanders, Van Orden en Olden.

Jarenlang deelden zij lief en leed met elkaar en... trouwden met elkaar. Dit gaf soms problemen als er in een straat drie families Groters woonden. Om het nog verwarrender te maken was er Groters met een o en Grooters met twee o's. Allemaal familie, maar toch. Hoe houd je ze uit elkaar? Het toekennen van een bij- of scheldnaam was de oplossing. Bijnamen als de Budde, de Nonne, de jongen van de Putte, den Slappen, Jan de Leugenaar, Bottie, Pinkie enzovoort, werden steeds gebruikt en soms wist men na verloop van tijd niet eens

Groentetelers van de Steenkamer brengen hun waar naar de markt (Ennestraat).

meer de eigenlijke familienaam.

Ook bij de postbestellers van de PTT was een en ander niet onopgemerkt gebleven. Wanneer er sprake was van een vage adresomschrijving wist de besteller onmiddellijk voor wie het poststuk bestemd was. Aan Anne van Gait moest zijn: Aan mevrouw Anna Nalis-Steenbruggen, Warmoezenierstraat 5, Steenkamer. Hoe de familie Groters aan de een en twee o's komen is niet helemaal duidelijk. Het verhaal gaat dat bij een van de families een jonge spruit geboren was. Bij de geboorte – een enerverende en zenuwachtige ge-

beurtenis - werd door de stoere doch met een klein hart bedeelde vader een aantal borrels (jenever) genuttigd, teneinde zich wat moed in te drinken. Tenslotte moest de jonggeboren terstond worden aangegeven bij het gemeentehuis in Twello. Toen de dienstdoende ambtenaar aan de enigszins beschonken vader vroeg of Groters met een o of twee o's geschreven moest worden antwoordde de man: "Te schriefft der moar een zeutjen op!" Aldus geschiedde en Grooters met twee o's was een feit.

Terug naar het jaar 1931. Na veel gesticuleer was de bedijking van Steenkamer een

Het aanbrenge van de coupure in de Twelloseweg.

feit geworden op het aanbrengen van drie coupures na. Een coupure is de doorsnijding van een dijk voor een weg- of spoorwegverbinding en in noodgevallen afsluitbaar door plaatsing van schotbalken in sponningen van de landhoofden.

Hoewel beweerd werd, dat dit een vorm van werkverschaffing was, was het aanbrengen van deze coupures bittere noodzaak. Vele vrijwilligers, hoofdzakelijk afkomstig van de Steenkamer, maar ook uit de wijk De Hoven, klaarden het gigantische karwei met behulp van hun eigen houten kruiwagens. Een gedenksteen in de coupure bij het IJsselhotel herinnert nog aan deze manhaftige daden. De tekst luidt: 'Ter herinnering aan den krachtigen samenwerking van de Steenkamer en de Hoven. Anno 1931.'

Tot aan de zeventiger jaren (ca. 1980) bleef de Steenkamer een hechte gemeenschap, met zelfs twee kruidenierswinkel

(fa. Olden en Van Orden), een eigen café (Kraayenzank) en zowaar een dorpsgek: Mannus Gerdingh. Veel zaken werden zelf geregeld. Politie was niet nodig en wanneer ongenode gasten met duidelijk kwade bedoelingen zich aandienden werden deze eigenhandig verwijderd. Op een nacht werd kruidenier Dieks Olden plotseling wakker van gestommel in zijn winkel. Hij dacht onmiddellijk aan inbraak, trok subiet een broek aan, bedacht zich geen moment en sprong via een balkon van de eerste verdieping. De landing was vrij zacht - middenin een akker bloemkool - en de achtervolging werd ingezet. De inbreker zette het op een lopen richting Deventer. Midden op de brug, toen Dieks de inbreker bijna te pakken had, sprong de bovenste knoop van zijn broek af, waardoor de broek afzakte en Dieks niet verder kon. Gelukkig voor de inbreker: hij is ontsnapt aan een wisse dood! Waarschijnlijk heeft hij zich nooit meer op Steenkamer vertoond.

Oproep: afbeeldingen van het oude gemeentehuis

De OKV is op zoek naar artikelen, zoals bijvoorbeeld trommeltjes, borden of serviesgoed (relatiegeschenken) met de afbeelding van het oude gemeentehuis in Twello. We willen hier graag foto's

van maken. Reacties telefonisch: dinsdag en woensdag van 9.00 tot 16.00 uur 0571 277090 of per email: info@okvvoorst.nl

Vitalis Biologische Zaden: een andere kijk op zaad

door G. Groenewold

De landbouw is ontstaan toen onze verre voorouders zaden begonnen te verzamelen met het doel ze weer uit te zaaien. Door dit te doen ontwikkelden ze zich niet alleen van jager-verzamelaar tot boer, maar waren zij ook de eerste plantenveredelaars. Sindsdien zijn cultuurgewassen geselecteerd en geteeld door duizenden boeren gedurende even zovele jaren. Tot de dag van vandaag, maar ook in de toekomst zullen planten worden geteeld en verbeterd om als cultureel erfgoed door te geven aan onze kinderen. Door op deze manier naar zaad te kijken blijkt dat zaad niet alleen het uitgangsmateriaal voor onze gewassen, maar vooral van onschatbare waarde als erfgoed voor de mensheid.

In Voorst is sinds 1994 het bedrijf Vitalis gevestigd, dat zich op biologische wijze met de zaadteelt bezig houdt. Vitalis produceert en selecteert een breed assortiment zaden voor de professionele biologische tuinder.

Uitzaaien in de volle grond is het belangrijkste.

Het doel van Vitalis is om duurzame selectiemethodes te bevorderen en ze zijn tegen elke vorm van genetische manipulatie.

De start van Vitalis

Jan Velema, oprichter en directeur van het bedrijf, werkte 15 jaar als researchmedewerker bij een zaadveredelingsbedrijf in het Westland. Hij had uitgebreide interesse in biologisch (zaad)teelt en nam in de jaren negentig het besluit om voor zichzelf te beginnen. Hoewel Jan Velema geboren is in Amsterdam, studeerde in

Jan Velema bij een droogkas met sla-zaad.

Wageningen en werkte in het Westland, wilde hij zijn bedrijf in het oosten van het land starten. Hij nam een adviseur in de arm om te zoeken naar een boerderij in het oosten van het land, met een lichte grondsoort en bij voorkeur niet in een geconcentreerd tuinbouwgebied.

Het pand met de grond werd uiteindelijk gevonden aan de Hengelderweg in Voorst. Het land werd hier altijd al gebruikt voor een gemengd bedrijf en was dus uitstekend geschikt.

In de winter van 1994 werd Vitalis bv opgericht en met tweedehands kassen en één medewerker kon in 1995 de eerste teelt worden geogst. In 1996 kwam er een kasje bij en in 1998 werd een deel van de aandelen verkocht aan Enza Zaden in Enkhuizen, een 75-jarig familiebedrijf met vestigingen in heel Europa. Vitalis opereert echter als biologische onderneming geheel onafhankelijk en is uitgegroeid tot een van de meest toonaangevende biologische zaadbedrijven. De uitbreiding ging gestaag. Elk jaar kwamen er een of twee medewerkers bij en

De paprikapluk.

nu telt het bedrijf 18 medewerkers. In de zomermaanden komen daar nog 15 à 20 scholieren bij en sinds de ingebruikname van de kas werken er ook nog 4 vrouwen op afroepbasis.

Het bedrijf is vijf hectare groot en bevat sinds vorig jaar ook een kas. Op dit moment wordt gebouwd aan een kiemlaboratorium en een nieuwe kantine. Later komt er een woonhuis bij en wordt de boerderij, die nu half als woonhuis en half als kantoor is ingericht, geheel kantoorruimte. Daarbij worden zoveel mogelijk de oude constructie bewaard en/of gerestaureerd.

Boerderij 'De Uilenbos'

Het bedrijf is gehuisvest in boerderij 'De Uilenbos' aan de Hengelderweg in Voorst. Het pand dateert vermoedelijk van begin 1800. Op oude kaarten komt niet de naam Uilenbos voor; die naam staat echter wel op de koopakte van de familie Bloemenkolk of Bloemkolk, die het pand waarschijnlijk rond 1876 in eigendom kreeg en bewoonde.

Eigenaar omstreeks 1800 was Gerrit Hoef-

Zakjes tomatenzaad.

man. Zijn zoon Berend had een dochter Frederika, die op 25 maart 1876 trouwde met Gerrit Willem Bloemenkolk, de eerste van vier generaties Bloemenkolk op De Uilenbos.

De huidige boerderij kreeg in 1938 een nieuw voorhuis. Inmiddels is een vervallen schuur vervangen door een nieuwe, die aan de buitenkant in oude stijl is uitgevoerd.

Het is vreemd om in zo'n oud pand een hypermodern bedrijf in werking te zien; de geogste zaden worden op de meest mo-

Boven: de voorkant van het pand Hengelderweg 6.

Onder: achter in de boerderij is de kantoorruimte.

derne manier gedroogd, gesorteerd en verpakt voor verzending.

Voordat er geogst kan worden is er veel hoog specialistisch werk verricht.

De planten worden veelal met de hand bestoven en de tomaten, paprika's en komkommers bijvoorbeeld met de hand geplukt. Het telen in de volle grond is echter het belangrijkste. Rondom het bedrijf staan dan ook kleurrijke rijen met allerlei soorten bladgroenten en op dit moment (september) een veld vol donkeroranje pompoenen.

Vitalis produceert op totaal 40 ha. Die 35 overige ha liggen in Friesland, Groningen, Limburg en de polder, maar ook in het buitenland.

Het zaad wordt uiteraard geleverd door Vitalis en zij houden zelf de controle en oogsten ook zelf.

Al het geogste zaad komt naar het bedrijf in Voorst om daar te worden onderzocht en getest op bijvoorbeeld kiemkracht en resistentie tegen de belangrijkste ziekten. Opnieuw worden dan proefvelden uitgezaaid om te komen tot het beste begin van de biologische teelt.

Het is nu de tijd van de pompoenen.

Vitalis levert niet aan particulieren, maar slechts aan de groothandel voor de beroepstuinders in binnen- en buitenland. Het bedrijf is gecertificeerd voor de Europese Biologische Landbouwmethode, maar ook voor de Verenigde Staten van Amerika.

Oude rassen

Vitalis werkt samen met de universiteit van Wageningen om oude rassen in stand te houden of opnieuw in gebruik te brengen. Door de vele regionale tuindersselecties was er vroeger veel meer onderscheid in rassen. Iedere streek had zijn eigen soorten. Wat sla betreft, een bekend oud ras uit de gemeente Voorst is Twellose Gele. Bloemendaalse Gele is echter een koolsoort, terwijl Friese Gele de naam van een koolraap is.

De laatste 50 jaar werd er alleen maar op hoge opbrengst geteeld, want het moest altijd goedkoop. De smaak loopt dan vanzelf terug. Nu worden andere keuzes gemaakt en wordt er veel meer geselecteerd op smaak, en vooral in de biologische teelt

wil men dat het goed smaakt. Oud is echter niet altijd beter! Wel worden de goede eigenschappen van de oude rassen (dat is vaak de smaak) gebruikt in de veredeling van bestaande soorten. De universiteit van Wageningen beheert een genenbank van oude rassen. Onlangs werd de 'oerkommer' van circa 200 jaar oud teruggevonden.

Van tere zaden worden pillen gemaakt die ingeblikt worden.

De voorraad-/opslagkamer.

Archeologie in Voorst

door G. Groenewold

Aan de Hengelderweg worden op dit moment voorbereidingen getroffen voor de bouw van een aantal woningen.

Dat er al eeuwenlang bewoning was op deze plek in het buitengebied van Voorst, bewijzen de archeologische vondsten in de bouwput. In de laatste week van het onderzoek werd een bijna complete pot gevonden, die volgens de medewerkers van Raap Archeologisch Adviesbureau BV stamt uit de zogenoemde voor-ijzertijd, circa 800 tot 500 voor Chr. Op de foto is de pot te zien, net voor het uitgraven.

Achter de bouwput ligt een geologisch monument: een pingo-ruïne.

Vereniging Natuurmonumenten heeft een infobord neergezet met de volgende tekst: "Pingo-ruïne, geologisch monument"

Dit dichtbegroeide water is een pingo-ruïne. Tijdens de laatste ijstijd (70.000 tot 10.000 jaar geleden) vormde zich hier een ijsheuvel of pingo. Als zomers gedurende een paar maanden de bovenlaag iets ontdooide kon smeltwater uit de omgeving met grond en al toestromen. In de winter bevroor dit weer en zo groeide de pingo tot een vorstheuvel die door zijn gewicht steeds verder weg zakte.

Ongeveer 13.000 jaar geleden werd de temperatuur hoger. Bij veel pingo's begon de grondlaag die over de ijsslens lag te scheuren en af te spoelen. Zo werd een ringwal gevormd rondom de smeltende ijskern. Bij het stijgen van de temperatuur bleef van de pingo op den duur een meertje over, omgeven door een ringwal die nog steeds in het terrein zichtbaar is: een pingo-ruïne. In de loop van eeuwen zijn door landgebruik veel van deze aardkundige waarden verloren gegaan. Laagten zijn dichtgeschoven, pingo's gedicht. Ook hier in "Groot Soerel" heeft de mens zich laten gelden. De Vereniging Natuurmonumenten, eigenaar sinds 2003, heeft aandacht voor aardkundige waarden en zal deze pingo-ruïne behouden.

p.s. Het Uddelermeer is ook een overblijfsel van een pingo.

Groot Soeren, boerderij met bijna 1200 jaar historie

door G. Groenewold

Er zijn een paar namen die bewijzen dat de geschiedenis van Voorst heel ver terug gaat. Dat is in de eerste plaats de plaatsnaam Wilp, die van alle Veluwe namen het vroegst in een document werd opgeschreven. In het jaar 768 kwam de missionaris Lebuïnus aan bij de plaats die toen al de naam Wilp had. De naam Voorst zelf is ook heel oud, en wel van het jaar 893.

Bij zijn onderzoek naar de boerderijnamen van de gemeente Voorst ontdekte Dirk Otten uit Heerde, dat de naam Soeren, die al in het jaar 814 werd geregistreerd, te maken heeft met een plek ten westen van het huidige dorp Voorst. En niet met Hoog Soeren bij Apeldoorn, zoals wel gedacht wordt. Het gaat om boerderij Groot Soeren aan de Hengelderweg 3.

Voor het onderzoek naar de boerderijnamen in de gemeente Voorst heeft Otten zich gehouden aan de oude kadastrale indeling. Voorst werd opgedeeld in vier kadastrale gemeenten. Van noord naar zuid de gemeenten Nijbroek, Twello, Wilp en Voorst. De in totaal ongeveer 600 boerderijen met een naam in de eerste drie gemeenten zijn inmiddels bezocht en sinds een paar maanden trekt Otten langs de boerderijen van de kadastrale gemeente Voorst. Tot die gemeente behoren Appen, Gietelo, Klarenbeek en Noord Empe. Noord Empe was vroeger een belangrijke buurschap ten westen van de Binnenweg en de Wilhelminastraat, tussen de grens met Brummen en Appen. De huidige Rijksstraatweg was er nog niet.

De schuur van Groot Soeren, die ook tijdelijk dienst gedaan heeft als woning. De schuur staat aan de zuidkant van het huis.

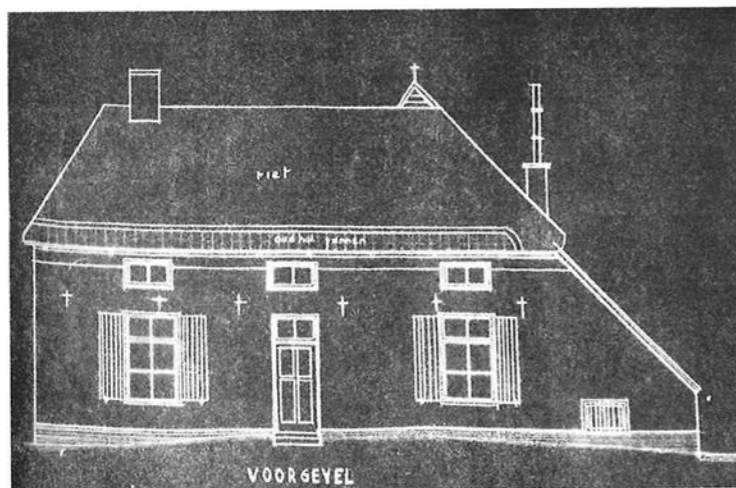
In Noord Empe liggen verscheidene boerderijen waarvan de geschiedenis tot in de Middeleeuwen teruggaat. Bijvoorbeeld de boerderij die nu Groot Bornink heet wordt genoemd in een document uit 1417. Toen heette de boerderij De Bornink en dat bleef zo tot het eind van de 19e eeuw. Door een opsplitsing raakten de namen Groot en Klein Bornink in gebruik. De boerderij De Bornink werd genoemd naar de plek waar hij werd gesticht, het gebied de Borne. De uitgang -ink, die in veel Voorster namen voorkomt, heeft de betekenis 'behorende tot.'

Veel boerderijen, keuterboerderijen en landgoederen werden genoemd naar de plek waar ze werden gebouwd. Daarom heeft Otten eerst studie gemaakt van de veldnamen in de gemeente Voorst en daarover het boek 'Veldnamen in Voorst' gepubliceerd.

Onlangs bezocht Otten de boerderij Groot Soeren aan de Hengelderweg. Hij had de belangrijkste gegevens uit het archief-

materiaal meegenomen, en wist dat het om een van de oudste boerderijen van de hele Veluwe ging. De boerderijnaam Soeren staat namelijk in de lijst van goederen die in het jaar 1405 werd gemaakt voor de Sint Salvatorabdij in Prüm, de eigenares van veel onroerende goederen in Nederland en Duitsland. De boerderijen van deze abdij die in het kerspel Voorst lagen, werden beheerd vanuit de Hof te Voorst. Deze stond vlakbij de kerk van Voorst, op de plek waar nu De Bongerd staat (Binnenweg 1). Maar het eerste goederenregister van deze Abdij werd al in het jaar 893 geschreven. In dat register staat wel de plaatsnaam Voorst, maar er worden nog geen namen van de boerderijen genoemd. Er staat alleen dat er 19 'mansi' (hoeven) in het kerspel waren.

Otten was er van op de hoogte dat er nog een ouder document bestaat waarin de naam Soeren wordt genoemd. Dat is een omvangrijk werk van een destijds machtig klooster, waarin is vastgelegd welke onroerende goederen allemaal eigendom waren.

De voorgevel op de bouwtekening voor de verbouwing van Groot Soeren in 1940.

Het gaat om het beroemde Klooster Lorsch, dat gelegen was aan de Rijn, tussen Frankfurt en Heidelberg, en dat bezittingen in heel Noordwest-Europa had. Omstreeks het jaar 1170 werd daar een boek, een zogenaamd cartularium, aangelegd met de afschriften van alle oorkonden die bewezen welke goederen aan het klooster waren geschonken, en wanneer dat was gebeurd. De oorkonden noemen de plaatsen waar de goederen lagen en dankzij dit buitengewoon kostbare werk kunnen veel steden tegenwoordig bewijzen dat ze in een bepaald jaar al bestonden.

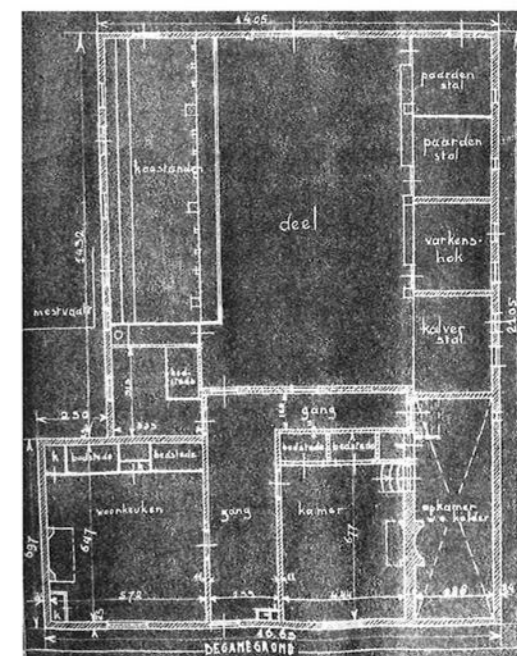
In dit cartularium staat ook het afschrift van een oorkonde uit 814, een schenkingsoorkonde, waarin werd vastgelegd dat aan het Klooster Lorsch een bosgebied werd geschonken met de naam Soeren. De naam van één van de schenkers staat er ook bij. In de tekst staat niet de vorm Soeren, maar Suornom.

Uit het latere archiefmateriaal blijkt, dat er op die plek een hoeve werd gesticht, die genoemd werd naar die plek en die vaak in de stukken wordt genoemd. Het moet dus een destijds algemeen bekende boerderij zijn geweest. Omstreeks 1400 werd de boerderij Soeren opgedeeld in een Groot en Luttike (= Klein) Soeren. Groot Soeren bleef tot eind 19e eeuw een bekende naam. Veel bekender dan Hoog Soeren bij Apeldoorn, dat in het archiefmateriaal later en veel minder vaak wordt genoemd. Bij het onderzoek naar de betekenis van de Veluwse plaatsnamen heeft men in het verleden de oude vorm Sournom ten onrechte in verband gebracht met de plaatsnaam Hoog Soeren, die toen bekender was

geworden dan de boerderijnaam Groot Soeren in Voorst. De Soerense bossen zijn immers een begrip.

In een document uit 1559 vond Otten dat Groot Soeren toen beschreven werd als een erf en goed met bos, broek (= drassig land), houtgewas en turfvenen, met heide en weide in het Appense Veld. In de 19e eeuw was Groot Soeren een erve en goed met een boerenwoning waarin ook een zogenaamde lanterskamer, een kamer voor de landheer, was. In 1859 werd geschreven 'een boerenwoonhuis met annexe herenwoning.'

Op de kadasterkaart van 1832, die Otten bij zijn naspeuringen veel gebruikt, staat ten onrechte de naam Groot Soerel. Otten

De bouwtekening voor de verbouwing laat de indeling van de boerderij zien.

heeft al vaker moeten constateren dat de makers van deze kaart nogal eens een naam hebben veranderd, of zogenaamd verbeterd. Wanneer de landmeters een naam niet begrepen of kenden, gingen ze ervan uit dat de boeren het niet goed wisten. Zo maakten ze van de oude boerderijnaam De Rodute maar de naam Ronduit.

Voor Otten staat vast dat Sournom uit het jaar 814 de vroegste notering is van Soeren bij Voorst. Het is, evenals de bekende naam Soerel, een Veluwe naam die uit twee delen bestaat. Het eerste deel van deze beide namen is een samentrekking van een oude vorm 'suder' met de betekenis zuid. Het tweede deel van Soerel is ontstaan

uit de vorm 'loo' die de betekenis bos had. Het tweede deel van Sournom is het oude woord 'heem' dat woonplaats betekende. Dat Soeren een zeer vroege woonplek was, is bevestigd door recente archeologische vondsten.

Aan de boerderij Groot Soeren zal in het boek 'Boerderijnamen in Voorst' dan ook ruime aandacht worden besteed. Over ongeveer een half jaar zal Otten het onderzoek kunnen afronden, zodat het boek in de loop van 2008 kan verschijnen. Martin Hogeboom, die ook voor het boek 'Veldnamen in Voorst' schitterende foto's maakte, zal ook weer meewerken aan het nieuwe boek.

Waar bevindt zich nog archeologisch materiaal in Voorster grond?

door G. Vrieling

Sinds de ondertekening van het Verdrag van Malta (Valetta) door de regering is iedere gemeente verplicht zuinig te zijn op zijn archeologisch materiaal. Zowel het aanwezige als wel wat er nog gevonden zou kunnen worden.

Daarom heeft de gemeente contact gezocht met het archeologisch adviesbureau RAAP te Brummen om haar hierbij van dienst te zijn.

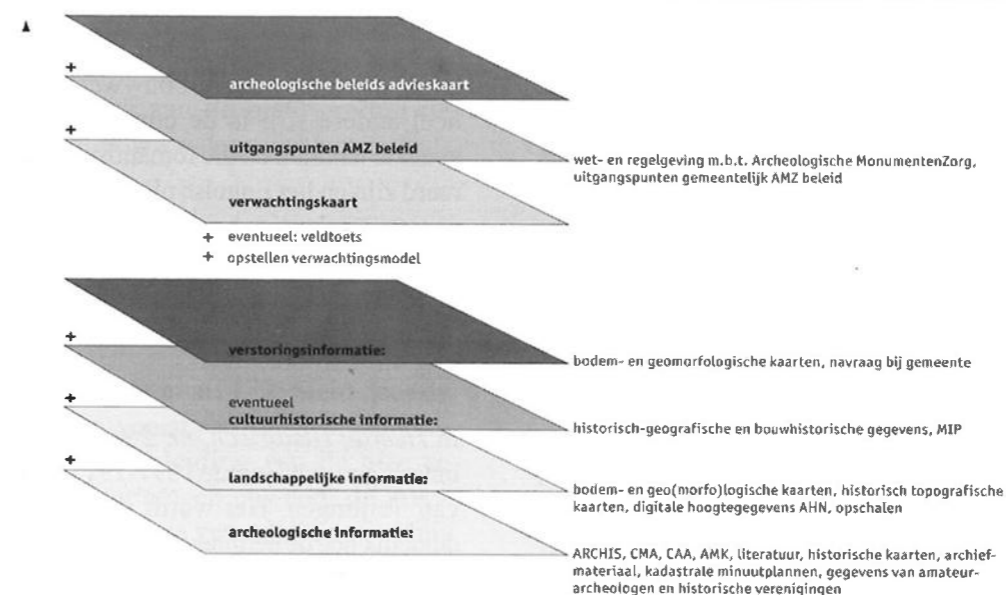
Stichting RAAP gaat nu een "archeologische waarden- en verwachtingskaart" voor de gemeente opstellen. De gemeente heeft de OKV uitgenodigd om hierbij haar kennis op het gebied van oude kaarten en boerderijen in te brengen.

Wat is een archeologische waarden- en verwachtingskaart?

De bedoeling is om de archeologische en landschappelijke situatie(s) in kaart te brengen. De archeologische situatie(s) zoekt men op met behulp van ARCHIS (databank voor archeologie) en via bestaande en beschikbare schriftelijke en mondelinge bronnen.

Voor de landschappelijke situatie(s) is men aangewezen op bijv. oude kadastrale kaarten waarop veel landschappelijke informatie staat. Ook cultuurhistorische informatie (boerderijnamen, streeknamen) is belangrijk. Bij de gemeente en/of bij de provincie worden kaarten opgevraagd van gebieden waar bijv. ontginningen of bodem-

GIS (kaart)lagen in een verwachtings- of beleidsadvieskaart

verstoringen plaats gevonden hebben. Behalve het bovengenoemde wordt ook gekeken naar de geologie en de geomorfologie (het ontstaan van het aardoppervlak). Hiervoor zijn weer ruilverkavelingskaarten van groot belang, omdat zij zo gedetailleerd zijn i.v.m. de samenstelling van de bodem. Van de nauwkeurige geologie van de gemeente Voorst is nog niet zo heel veel in

kaart gebracht. Hierdoor kan het zijn dat er nog verschillende eventuele archeologische lagen zijn die nog niet in kaart zijn gebracht. Ook van belang voor de "verwachtingskaart" is het feit van de historische kijk op bodemgesteldheid. Al met al een zeer interessant project, waar de OKV ook een klein deel aan kan leveren.

Uit de bladen

door J. Roosenschoon

Voor *Ambt en Heerlijkheid* nummer 155, schreef dr. G.B. Janssen een artikel over

de Arbeidsomstandigheden op de Steenovens in de negentiende eeuw. Hoewel hij

zich concentreert op de steenovens rond Rheden, is veel uit zijn artikel ook geldig voor de IJsselstreek. In de jaren twintig van de vorige eeuw werkten er ongeveer 20.000 mensen in de baksteenindustrie aan de produktie van 1,5 miljard stenen. De uiterwaarden van Rijn, Waal en IJssel werden hierbij steeds belangrijker: goedkope grondstof, goede verbindingen, een groot arbeidsoverschot en lage lonen waren grote trekkers. In Rheden waren er rond 1865 zes steenfabrieken waar zo'n 326 arbeiders werkten. Ook vrouwen en kinderen moesten hun aandeel daarin leveren om het gezinsinkomen op peil te houden.

In hetzelfde nummer schrijft Adriaan Kolkman over Koning Otto I en het Ottoonse koningshuis. In een oorkonde van 28 augustus 960 wordt de naam 'Rheton', Rheden, voor het eerst genoemd. Op die datum schenkt koning Otto I het klooster Sint-Mauritius in Magdeburg, meerder hoeven, waaronder de hoeve te Rheton, dat gelegen is in de gouw Hamalant.

In *Land van Lochem, nr. 2*, staat van de hand van Ceesjan Frank een stuk over Bouwstijlen en architectuurstromingen uit de eerste helft van de 20e eeuw. Een leuk artikel waarin verschillende stijlen aan bod komen. Een jugendstilpand aan de Walderstraat wordt genoemd en ook een voorbeeld van de chalet- of stadsvakwerkstijl. Dat is een stijl die ook in de gemeente Voorst veel voorkomt, bv. huizen aan de Rijksstraatweg in Twello. Deze villa's zijn rijkelijk voorzien van elementen als serres, torentjes, aparte dakvormen en doen rustiek en schilderachtig aan. Na 1900 ontstond een nieuwe stroming: het rationalisme. Logica

en functie gingen de boventoon voeren, waarbij elke vorm die niet uit de constructie voortkwam vermeden diende te worden. Deze stijl, waarvan architect Berlage een voorloper was, werd aanvankelijk vooral bij bank- en verzekeringskantoren toegepast. Later vond hij ook zijn weg naar boerderijen en andere bouwwerken. Een heel andere stijl is de cottigestijl, rietgedekte landhuizen die romantisch geïnspireerd zijn op het Engelse platteland. Kleine vensters, erkertjes en de grote rieten kappen met dakkapellen zijn kenmerkende elementen van deze stijl die ook in de gemeente Voorst ruimschoots is terug te vinden.

In *Heerde Historisch, nr. 2* staan de Herinneringen aan Heerde 1897-1917 van J.C. van Teijlingen. Het wordt niet helemaal duidelijk hoe de herinneringen van deze oud-Heerdenaar die in 1895 geboren is, bij het blad terecht zijn gekomen. Zijn verhaal geeft wel een levendig beeld van zijn, redelijk welgestelde, jeugd. Hij woonde als enig kind met zijn ouders in villa Flora, aan de weg naar Epe. Hij verhaalt over het dagelijks leven, de petroleumlamp, het privaat, de turf en de bleek. Van Teijlingen doet dit op een prettige toegankelijke manier en vertelt daarbij allerlei leuke details.

In *Traditie, nummer 12*, staat een artikel van Artina Oppenhuizen over een plantlore-tuin. 'Plantlore' betekent 'wat planten ons te vertellen hebben'. Allerlei planten met geneeskrachtige werking passeren de revue. Zo plantte men vroeger een vlier bij de stal om het vee te behoeden tegen ziektes en boze geesten. Ook de paardebloem

heeft bijzondere eigenschappen. Hij werd vooral gebruikt wegens de vochtafdrijvende werking en verwerkt in zalven en tincturen. Smeerwortel heeft een helende werking en dat komt vooral door de slijmstof die in de wortel zit. Dit werd op beschadigd weefsel en botbreuken gesmeerd. Voor meer verhalen over planten is een bezoek aan de plantlore-tuin de moeite waard. www.degoedehoop.nl. Vol-

gend op dit artikel staat er nog een over het gebruik van bloemen in de keuken. In dit nummer ook nog aandacht voor het kloosterleven. Na een algemeen artikel over 1000 jaar kloosters, portretteert Janneke van der Veer broeder Paulus van Abdij Sion in Diepenveen. Hij is een van de nog elf broeders van de orde der Cisterciënzers van de Strikte Observantie die daar wonen. www.abdijsion.nl.

De boerknuppel

door J. Lubberts

Op zondag 15 februari 1795 werd door de scholtus van Voorst een volksvergadering belegd naar aanleiding van de nieuwe bestuurshervormingen ons door de Fransen opgelegd. Deze vergadering werd bijeengeroepen "Soo bij publicatie als door het laten rondgaan der knuppel".

Deze knuppel was een holle stok, waarin zich een briefje bevond betreffende de aankondiging of oproeping. Niet alleen hier, maar ook in andere landen kwam men dergelijke vormen van berichtgeving tegen. In Scandinavië werd in vele oorden een gezengde (licht gebrande, geschroei) stok rondgezonden om het volk snel op te roepen. In Schotland deed men het met de crantair (speer).

Natuurlijk waren hiervoor ook voorschriften namelijk: "Reglement op de daarstelling en het rondbrengen der boerkluppel in het schoutambt Voorst". Het recht tot rondzenden van de kluppel was het voorrecht van schout, ontvangers en andere publieke

personen zoals de dijkgraaf. Deze kluppel moest van huis tot huis gaan en moest door de betreffende bewoner doorgegeven worden. De rotmeester moest daarvoor zorg dragen.

In het verleden was de gemeente ingedeeld in rotten met aan het hoofd een rotmeester. In 1802 was bijvoorbeeld Engbert Arents, wonend op de Hommelenbrink in Wilp, rotmeester. Ook Gerrit Gerrits op de Lollebroek was dat. In totaal was Wilp verdeeld in vijf rotten.

De rotmeesters moesten zorgen dat de kluppel zo snel mogelijk rond ging. Dege-nen die de kluppel ophielden of op andere wijze het reglement "violierden" (schonden) konden een boete krijgen van 1 tot 3 gulden, een groot bedrag voor die tijd. De tijd van doorgeven was van

's morgens één uur voor zonsopgang tot 's avonds 9 uur. Behalve bij grote spoed moest de kluppel altijd doorgegeven worden. Dan moest op de kant van de kluppel met grote letters geschreven worden: "grote Spoed".

BOUWBEDRIJF **GROOT ROESSINK**

Enkweg 43 Voorst
Tel: 0575-501272

www.groot-roessink.com

- Nieuwbouw
- Verbouw
- Onderhoud
- Restauratie
- Molenbouw

Bouwen tussen heden en verleden

Riw@copy
print & design

Marktsmoot 2, 7391 DE Twello, T. 0571-271104, F. 0571-273234, E. riw@copy@planet.nl, I. www.riw@copy.nl

Openingstijden: maandag 13.30 - 17.30 uur, dinsdag t/m vrijdag 09.00 - 12.00 uur / 12.30 - 17.30 uur,
vrijdag koopavond 18.00 t/m 20.00 uur, zaterdag 09.00-12.00 uur

FIETS W ERELD

Polletje

Stationsstraat 60
Twello

Tel.: 0571 - 27 23 80

Hèt adres voor het huren van een fiets.
Tevens is er een ruim aanbod van
nieuwe fietsen, tweedehands fietsen
en kinderfietsen.

Bakker Bril - Voorst

Het ruim twee eeuwen oude pand van bakker Bril is nog steeds - na enkele verbouwingen - in gebruik. Het pand staat op de monumentenlijst. De bakkerij bestaat meer dan 150 jaar en zoon Paul is de 5e generatie Bril. Het bedrijf is tegenwoordig uitgebreid met een koffie/theeschenkerij waar fietsers en wandelaars een welkome pauze kunnen houden. De bakkerij is geregeld doel van excursies. Er gaan dan steevast eigengemaakte producten mee naar huis.

Op de foto uit 1960 gaat de bakker met de bestelauto op weg om brood te bezorgen.